

Рис. 1. Еволюція освітніх парадигм у контексті розвитку ноосвітнього підходу

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що зміна освітніх парадигм відображає перехід від знанневої до смислової освіти, від авторитарної до фасилітативної взаємодії, від жорсткої стандартизації до індивідуалізованого навчання. Сучасна педагогіка перебуває у стані парадигмального плюралізму, де різні підходи не взаємовиключають, а взаємодоповнюють одне одного, створюючи основу для формування інноваційної, гнучкої та людиноцентричної освіти.

Освітні парадигми ХХІ століття не заперечують попередні, а взаємодоповнюють одна одну, створюючи поліфонію педагогічних ідей, що дозволяє адаптувати навчання до динаміки суспільних змін. Вони формують новий тип педагогічного мислення – це рефлексивного, міждисциплінарного, інноваційного.

Тамара Дорохіна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ УСНОЇ ІСТОРІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: ДОСВІД НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

Термін «усна історія» як альтернатива «живій історії», «усному документуванню» входить до вжитку у 30-х рр. ХХ ст. завдяки проєкту випускника Гарварду мангеттенському літератору Джо Гулду під назвою «Усна історія нашого часу». Відомий журналіст і письменник Джозеф Мітчелл був одним з небагатьох, хто серйозно зацікавився історією Джо Гулда, написав кілька статей про нього, які пізніше стали основою для книги «Тайна Джо Гулда» (1965). Проте, він так і не зміг знайти підтвердження існуванню книги Джо Гулда.

В академічному контексті поняття «усна історія» у 1938 р. вперше застосовує професор Колумбійського університету Аланом Невінсом (студія «Ворота в

історію», 1938). Інституційне оформлення «усна історія» отримала у 1948 р., коли зусиллями Алана Невінса та його послідовників було створено Центр дослідження усної історії при Колумбійському університеті у Нью-Йорку [7, с. 12].

В Україні усна історія почала набувати популярності з початку 90-х рр. ХХ ст. і стала не тільки поширеним методом польової роботи, який застосовувався у рамках різноманітних дисциплін і напрямків соціогуманітарного знання, але й важливим джерелом для аналізу найширшого спектра питань, орієнтованих на вивчення як колективних і групових структур та процесів, так і приватного, особистісного досвіду, індивідуалізованих стратегій і практик. Опубліковані у ці роки збірки інтерв'ю і перші монографічні дослідження посіли помітне місце в пострадянській історіографії, а проекти із запису усних спогадів увійшли у практику різних публічних ініціатив з вивчення раніше непопулярних або заборонених тем [2, с. 173–174]. У зв'язку з цим з'явилися роботи, в яких було здійснено спробу історіографічного узагальнення усно-історичної ініціативи на регіональному рівні, випуск тематичних номерів журналів, присвячених теорії і практиці усної історії як на Батьківщині, так і поза її межами.

Серед значимих усно-історичних проектів, завдяки яким поповнилась українська історіографія, варто назвати дослідницький та архівно-музейний проект «Образ сили духу: жива історія підпільного життя Української Греко-католицької церкви 1946–1989 рр.», проект «Усна історія української селянської культури 1920–30 років», проект дослідження голодомору 1932–1933 рр., дослідження «Україна ХХ століття у пам'яті жінок», що був проведений у рамках міжнародної ініціативи «Жіноча пам'ять: вивчення життя та ідентичностей жінок при соціалізмі», проекти дослідження пам'яті про примусову працю на території нацистської Німеччини цивільного населення окупованої України [1, с. 3–4].

Слушно зазначити, що на сьогодні усна історія отримала широке застосування у багатьох сферах науково-просвітницької діяльності, зокрема, активно практикується в освітньому процесі для поглиблення знань студентів про історію, культуру народу. Запровадження усноісторичних досліджень в освітній процес робить навчання більш інтерактивним, вчить орієнтуватися у певній проблематиці, опановувати спеціальну термінологію, сприяє формуванню комунікаційних якостей, а в умовах російсько-української війни – оволодівати навичками досліджень в надзвичайних умовах.

Розуміння усної історії складається з трьох основних компонентів:

- процес безпосередньої передачі й запису спогадів, оповідань чи автобіографічних нарацій;
- новостворені історичні джерела;
- подальший реконструктивний чи наративний аналіз.

Для гуманітарної освіти, зокрема історичного напрямку, зв'язок усної історії з етнографією, краєзнавством, регіональною історією, етнологією, фольклористикою є тісним, передбаченим освітніми програмами закладів. Так, на історичному факультеті Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка у 1991–1992 н.р. до Навчального плану була включена етнографічна практика, яка передбачала збір і систематизацію соціокультурних матеріалів про український народ. Найбільш важливі і значимі етнографічні матеріали студенти отримують шляхом проведення опитування населення, обраного для дослідження регіону. Зібрану під час досліджень інформацію прийнято називати польовими

етнографічними матеріалами. Дослідження, присвячені вивченню культури населення здійснюються стаціонарно або в експедиціях. Інтерв'ю-спогоди як історичне джерело мають бути обґрунтованими з точки зору відповідності цілям і завданням, визначеним Програмою етнографічної практики.

Програма етнографічної практики передбачає дослідження особливостей побутової культури Чернігівщини, а саме: календарно-обрядові заходи та свята, народна кухня, вбрання українців, різного виду господарська діяльність – рибальство, бортництво, мисливство тощо, фольклор та ін. Важливо зазначити, що у звітах кафедр з перших років проведення практики зазначалося, що *«етнографічна практика сприяє шанобливому ставленню до духовної та матеріальної культури нашого народу»* [10, арк. 84].

Етнографічні експедиції студентів історичного факультету проводилися щорічно з 1993 р. Напрями дослідження в рамках етнографічної практики, як правило, кожного року змінювалися, інколи вносилися певні корективи щодо формату практики та місця проведення. Отримана інформація презентувалась студентами на різного рівня тематичних конференціях та семінарах, при підготовці до практичних (семінарських) занять з українознавчих дисциплін, написанні реферативних та кваліфікаційних робіт, публікацій у збірнику студентських наукових праць «JUVENIA STUDIA».

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка – один із найстаріших закладів вищої освіти на Чернігівщині. За тривалий час свого існування пережив багато змін – як назв, так і структури закладу. Слушно зазначити, що діяльність, пов'язана з усно-історичними дослідженнями на історичному факультеті, а на сьогодні – Навчально-науковому інституті історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського не припинялась з початку її впровадження. Студентська молодь продовжувала вивчення історії повсякденності нашого регіону: громадський побут населення, зайнятість місцевих жителів у господарстві та суспільно-корисних справах населених пунктів, виховання та освіта населення за радянської доби, діяльність молодіжних громад, дозвілля молоді тощо. Отримані матеріали використовувалися в навчально-просвітницьких, науково-дослідних заходах.

Карантинні обмеження 2019–2020 н.р., пов'язані з розповсюдженням коронавірусної інфекції, призвели до проходження студентами етнографічної практики за місцем проживання. Напрямом дослідження було обрано тему, яка дозволила займатись дослідженнями у домашніх (сімейних) умовах – «Історія та генеалогія моєї родини».

З огляду на покращення епідемічної ситуації у 2020–2021 н.р., частина студентів Інституту історії під час проходження етнографічної практики повернулась до польових етнографічних досліджень, проте тільки на один рік. Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 р. в Україну докорінно змінило форми, методи та тематику етнографічних досліджень. Після остаточного звільнення області від російських окупантів, за умов виконання низки приписів та обмежень, впроваджених в умовах режиму військового стану етнографічна практика з літа 2022 р. проводиться у змішаному форматі (у польових умовах та за місцем проживання). Основним напрямом дослідження обрано *«Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року»*. Для роботи з респондентами у 2022 р. було укладено два види опитувальників – для населених пунктів, які

перебували під тимчасовою окупацією ворога, і для неокупованих територій, які знаходилися в ізоляції (блокаді). До двох видів Опитувальників кожного року (2022–2025) додавалися наступні: для тимчасово переміщених громадян, які опинилися в інших регіонах чи за кордоном, для співробітників Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, «Дитинство під час війни (за матеріалами усноїсторичних досліджень)», «Дитинство в окупації – досвід війни» (через особисті спогади, свідчення дорослих, вихователів, батьків) та «Опитувальник для волонтера».

Під час усноїсторичних дослідження студенти мають можливість дізнатися про емоційно-психологічний стан людей в умовах воєнного стану, особливості їхньої поведінки, реакції на заходи місцевої влади та окупантів, визначити основні труднощі та проблеми побутово-господарського характеру, основні форми та прояви згуртованості, взаємопідтримки і взаємодопомоги між односельцями. Проводячи опитування мешканців населених пунктів студенти проявляють психологічну та емоційну підтримку, налаштовують людей на щире спілкування своєю тактовністю, стриманістю та доброзичливістю, застосовують критичне мислення.

Після проведення усноїсторичних досліджень студенти заповнюють щоденники практики, готують звіти та презентації, зібрану наочність (пропагандистські листівки, газети, залишені рашистами сухпайки, елементи пошкодженої техніки тощо) для представлення на звітній конференції. Отримана під час етнографічної практики інформація становить неабияку історичну цінність, слугує важливим фактором формування історичної пам'яті. Учасники усноїсторичних досліджень, студенти та викладачі висвітлюють отриману інформацію на обласних, всеукраїнських та міжнародних наукових форумах, а також у збірнику студентських наукових праць «JUVENIA STUDIA», всеукраїнському науковому журналі «Сіверянський літопис», збірниках матеріалів наукових конференцій. Викладачі та студенти організують та проводять Круглі столи у центрах територіальних громад, традиційно беруть участь у Міжнародному воркшопі «Війна, наука та емоції: (не)проговорене», організованому Управлінням культури та туризму Чернігівської міської ради, Чернігівським науково-дослідним центром антропології війни, Українською асоціацією усної історії.

Отже, проведення усноїсторичних досліджень під час етнографічної практики на історичному факультеті (Інституті історії) відбувається впродовж останніх трьох десятиліть. Основною передумовою розгортання етнографічних досліджень стали процеси національно-культурного відродження незалежної суверенної України. Протягом зазначеного періоду відбувався постійний науковий пошук та оптимізація форм і методів дослідження: визначення тематики, місця проведення експедиції, адаптація завдань практики відповідно до наукових уподобань співробітників кафедри. Радикальні зміни змісту, форм і методів проведення літньої етнографічної практики відбуваються починаючи з 2020 р. Розповсюдження пандемії коронавірусу змусило перевести етнографічні дослідження в дистанційний формат з мінімізацією соціальних контактів. Зрештою, початок повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. змусив викладачів та студентів інституту переорієнтуватися на вивчення актуальних питань сьогодення задля збереження історичної пам'яті для нащадків.

Список використаних джерел

1. Грінченко Г.Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: для студентів і аспірантів. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с.
2. Грінченко Г.Г., Реброва І.В., Романова І.М. Усна історія у пострадянських дослідницьких практиках (на прикладі сучасних Білорусії, Росії та України). *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 173–182.
3. Дорохіна Т., Токарев С. Етнографічна практика в Інституті історії: досвід та перспективи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2023. Вип. 24 (180). С. 157–168.
4. Дорохіна Т.Ф., Коваленко О.Б. Організація роботи студентів з різновіковими групами населення під час етнографічної практики в умовах воєнного стану. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя: Електронний збірник матеріалів XII Міжнародних і ХХІХ Всеукраїнських педагогічних читань*. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка. 2022. С. 67–69.
5. Дорохіна Т., Коваленко О. Усні історичні джерела про повсякденне життя мешканців Чернігівщини під час російської агресії. *«Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи. Збірник матеріалів круглого столу (м. Чернігів, 21–22 лютого 2023 р.) / Редакція та упорядкування С. Маховської*. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2023. С. 28–32.
6. Дорохіна Т., Токарев С. Зміна ціннісних орієнтацій мешканців Чернігівської області у період повномасштабної російської агресії 2022–2024 рр. за матеріалами усноісторичних досліджень. *Збірник статей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Культурна спадщина й ідентифікаційні процеси часів воєнного лихоліття: теоретичні та прикладні ракурси досліджень»* (Київ, 11–12 липня 2024 року). Київ: Видавництво ІМФУ, 2024. С. 187–195.
7. Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з обов'язкової освітньої компоненти «Усна історія: теорія і методика досліджень» / Укл. Сичевський А. О. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 116 с.
8. Усна історія: люди та долі / Уклад. Т. В. Кузнець та ін. Умань: Вид. Сочінський М.М., 2018. 132 с.
9. Чорномаз Б. Усна історія України: навч. посіб. Київ: Талком, 2019. 160 с.
10. Архів НУЧК імені Т.Г. Шевченка. Ф. 608. Оп. 2. Спр. 150. Звіти про роботу кафедр університету за 2000–2001 н.р. Арк. 84.

Ірина Еткіна

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ КУРСУ «ІСТОРІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.»

Використання роботи з історичними документами у підготовці фахових істориків завжди було та залишається актуальним завданням. На сучасному етапі